

RECENZIJOS

Вильнюсский Государственный педагогический институт, Лаборатория экспериментальной фонетики и психологии речи, Материалы коллоквиума Лаборатории экспериментальной фонетики и психологии речи, Под редакцией проф. В. А. Артемова и к. ф. н. Б. И. Свевевицюса, II, Вильнюс, 1966, 100+4 стр.

Prie Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto nuo 1963 m. veikia eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumas, kuriame nagrinėjami įvairūs lietuvių ir kitų kalbų fonetikos dalykai ir automatinio kalbos atpažinimo problemos. Savo pranešimus čia pateikia LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bendradarbiai, Valstybinio V. Kapsuko universiteto ir Valstybinio pedagoginio instituto eksperimentinės fonetikos laboratorijų bei kitų mokslo įstaigų kalbininkai, ryšių inžinieriai, kibernetikai. Kolokviumo medžiaga spausdinama specialiaame šiam reikalui skirtame neperiodiniame leidinyje, kurio pirmasis tomas pasirodė 1964 m. (išspausdinta rotoprintu). Antrajame tome (išleistame tipografiškai) spausdinami 8 straipsniai, kurių kiekvienas turi reziumė lietuvių kalba, o knygos gale pridėtos reziumė dar ir anglų kalba.

Pirmuoju rinkinyje išspausdintas prof. V. Artiomovo straipsnis apie intonemą ir intonacinį invariantą, kuriame nagrinėjami teoriniai sintaksinės fonetikos dalykai.

Filol. m. kand. B. Svecevičius paskaičiavo lietuvių dialoginės kalbos fonemų dažnumą (tekstas iš 50.000 fonemų) ir savo tyrinėjimus pateikė straipsnyje „Fonemų dažnumo lietuvių literatūrinėje šnekoje klausimu“. Tai antras tokio pobūdžio darbas lietuvių kalbotyroje, tęsiantis labai naudingus Vilniaus Universiteto studentų pradėtus tyrinėjimus¹. Čia paskaičiuotas ne tik fonemų dažnumas, bet ir tas informacijos kiekis, kurį turi kiekviena fonema (t.y. $p_i \log_2 p_i$, kur p_i – fonemos dažnumas). Be to, pateikiamas atskirų fonemų klasių (priebalsinių, balsinių fonemų ir pan.) dažnumas. Savaiame suprantama, kad jau vien tiriamojo objekto pasirinkimas turėjo duoti kiek kitokius rezultatus, negu ankstesnieji tyrinėjimai. Kita vertus, skirtingi kalbos srauto segmentavimo principai galėjo turėti reikšmę vienos ar kitos fonemos dažnumui. Nesinorėtų sutikti su autorium dėl monofoneminio sudėtinių dvibalsių traktavimo, o taip pat dėl tarptautinių žodžių *e* laikymo atskira fonema². Tačiau nepaisant to, tiek B. Svecevičiaus, tiek ir E. Šim-

¹ Žr. E. Šimkūnaitė, Lietuvių literatūrinės kalbos segmentinių fonemų dažnumas, VVU XVIII studentų mokslinės konferencijos medžiaga, Istorija ir filologija, V., 1965, p. 5.

² Plg. J. Kazlauskas, Mokslinė lietuvių kalbos gramatika, „Pergalė“, 1965, Nr. 10, p. 172–173; A. Girdenis, Fonologinės pastabos apie lietuvių literatūrinės kalbos vokalizmą, ŠPI Dėstytojų mokslinė-metodinė konferencija. Pranešimų tezės, Š., 1966, p. 26–27.

kūnaitės pateiktas fonemų dažnumas iš esmės sutampa ir tai rodo, kad tolesniems statistiniams lietuvių kalbos tyrinėjimams padėtas neblogas pamatas.

J. Dambrauskaitė-Urbelienė nagrinėja prieškirtinių ir pokirtinių lietuvių kalbos balsių *o*: ir *u*: charakteristikas. Straipsnyje gražiai parodyta, kad pokirtiniai balsiai *o*:, *u*: skiriasi nuo prieškirtinių ne tik kiekybiškai, bet ir savo spektrinėmis ypatybėmis: pokirtiniai yra žemesni (ypač akivaizdus F_2 žemėjimas) ir mažiau intensyvūs už prieškirtinius. Šia proga galima pastebėti, kad straipsnyje yra įsibrovęs nedidelis redakcinio pobūdžio netikslumas, nurodant prieškirtinio *u*: maksimumų santykius ($F_1 - 250$ hz ir $F_2 - 715 - 780$ hz santykis nurodytas 1 : 2, 1; p. 35).

J. Dambrauskaitė-Urbelienė teisingai pastebi, kad nekirčiuotam skiemeny balsiai priešpastatomi tais pačiais požymiais, kaip ir kirčiuotame (p. 25). Fonetinė to priešpastatymo realizacija yra skirtinga, tai rodo jau ir prieškirtinių bei pokirtinių *u*: ir *o*: tyrimas. Priešpastatymas pagal pagrindinio tono (F_0) judėjimą vargu ar turės fonologinį krūvį. (Be to, panašaus pobūdžio priešpastatymas taikytinas ne segmentinėms fonemoms, o prozodiniams elementams.) Galima manyti, kad pagrindinio tono (ir intensyvumo) kilimas ar kritimas nėra esminis lietuvių literatūrinės kalbos priegaidžių priešpastatymo elementas, nes, pvz., sakinio gale tiek tvirtagalė, tiek tvirtapradė priegaidė paprastai yra krintanti, o klausiamojo sakinio gale abi dažniausiai yra kylančios.

Nekirčiuotų skiemenų priegaidės savo straipsnyje „Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos nekirčiuotųjų skiemenų priegaidės klausimu“ nagrinėja A. Pakerys. Kad čia įdomus ir sudėtingas klausimas, rodo ir tai, jog iki šiol nėra galutinai suarta, kokie yra pokirtiniai lietuvių kalbos skiemenys: tvirtagaliai ar tvirtapradžiai. Atlikęs įdomius psichologinius tyrimus, straipsnio autorius įrodo, kad tiek prieškirtiniai, tiek pokirtiniai skiemenys, turintys dvibalsius *au*, *ai*, *ei*, yra tvirtagaliai. Skiemenys su mišriaisiais dvigarsiais, autoriaus nuomone, turėtų turėti tas pačias priegaides. Apie skiemenis su ilgaisiais balsiais ir dvibalsiais *ie*, *uo* aiškesnės nuomonės nepasakoma, nes tokių skiemenų struktūra galinti būti ir kitokia. Vis dėlto norėtusi manyti, kad visų lietuvių literatūrinės kalbos prieškirtinių ir pokirtinių skiemenų priegaidė yra tvirtagalė. Vadinasi, prieškirtiniai ir pokirtiniai skiemenys, kaip ir tvirtagaliai kirčiuoti skiemenys, savo struktūra yra priešpastatomi kirčiuotiems tvirtapradžiams skiemenims.

T. Plakunova nagrinėja nosinių lietuvių kalbos sonantų spektrines charakteristikas. Autorė teigia, kad nosiniai sonantai nuo balsių skiriasi mažesniu energijos stiprinimo sričių kiekiu, jie turi ryškias žemų dažnumų stiprinimo sritis, bet tarpusavy (t. y. *m* nuo *n* ir *m'* nuo *n'*) menkai tesiskiria. Skirtumų čia reikėtų ieškoti pereinamuosiuose gretimų garsų segmentuose.

A. Skūpas straipsnyje apie fizinę prancūzų kalbos kirčio prigimtį teigia, kad kirčiuoti skiemenys nuo nekirčiuotų skiriasi daugiausia ilgumu, dažnai taip pat intensyvumu ir pagrindinio tono judėsena. Labai įdomi autoriaus išvada, kad kirčiuotas skiemuo pailgėja ne balsio, o priebalsio sąskaita.

Knygoje dar išspausdintas G. Gožino straipsnis iš moldavų kalbos fonetikos, o taip pat J. Gikio ir L. Telksnio darbas apie kalbos signalo intensyvumo matuoklį.

Reikia apgailestauti, kad knygoje pasitaiko nemaža redakcinio pobūdžio netikslumų ir korektūros klaidų. Pvz., A. Skūpo straipsnio reziumė pavadinta „Apie ilgu-

mo vaidmenį dabartinės prancūzų kalbos fiziniėje prigimtyje.“ (praleistas žodis „kirčio“), o turinyje skaitome: „Dėl ilgumo vaidmens dabartinės prancūzų kalbos fiziniėje truktūroje“ (= kirčio fiziniėje struktūroje). 40 p. šaltinių nuorodos, pažymėtos Nr. 21 ir 22, turėtų būti sukeistos vietomis. Panašių dalykų čia būtų galima suminėti ir daugiau.

Apskritai imant, antrasis kolokviumo medžiagos tomas rodo gana platų jo leidėjų užmojį. Norėtusi tikėti, kad šis bendras fonetistų ir ryšių inžiierių leidinys toliau plės savo darbų problematiką ir išvarys platų barą lietuvių ir kitų kalbų fonetinių sistemų tyrinėjimuose.

A. Pupkis.

Alfred Senn, Handbuch der litauischen Sprache. Band I: Grammatik. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1966, 495 p.

Neseniai pasirodžiusi Alfredo Senno¹ knyga yra trečioji po karo mokslinė lietuvių kalbos gramatika šalia J. Otrębskio² ir Lietuvių kalbos ir literatūros instituto³ išleistųjų. Handbuch'o antroji dalis – chrestomatija ir žodynas⁴ – pasirodė anksčiau.

Knygą sudaro dešimt skyrių. Pirmajame, įvadiniame skyriuje (p. 21–90), aptariama lietuvių ir, apskritai, baltų praistorija, svarbesni Lietuvos bei lietuvių kalbos istorijų dalykai, kalbinė giminystė (genetiniai ryšiai su kitomis baltų kalbomis, baltų-slavų kalbinės vienybės problema ir kt.), lietuvių kalbos tarmės ir jų santykis su literatūrine kalba, aprašomi dabartinės literatūrinės kalbos garsai, dėstoma rašyba, svarbesnieji fonetikos reiškiniai, nurodomi pagrindiniai garsų raidos bruožai. Nors fonetikai skirta ir nemaža įvado dalis, vis dėlto knygoje pasigendame savarankiško fonetikos skyriaus. Garsinei kalbos pusei autoriaus pernelyg mažai kreipiamas dėmesio.

Antrajame, deklinacijai skirtame skyriuje (p. 91–220), detaliam aprašomas daiktavardžių, būdvardžių, dalyvių, įvardžių ir skaitvardžių linksniavimas. Daug kalbama apie formų kirčiavimą. Nurodomos gretiminės lytys, taip pat tarmių bei senųjų raštų atitikmenys. Kalbos duomenys aprašomi labai kruopščiai ir tiksliai, pasakytume, netgi preciziškai. Pateikiama daug gražių pavyzdžių, autoriaus ne per vieną dešimtį metų stropiai prirankiotų tiek iš senųjų, tiek ir iš naujųjų raštų bei tautosakos.

Trečiajame (p. 221–254) ir ketvirtajame (p. 255–297) skyriuose aprašomi veiksmažodžiai: jų asmenavimas, formų daryba, kirčiavimo ypatybės ir kt. Šie abu skyriai parašyti lygiai taip pat kruopščiai, kaip ir antrasis.

¹ Autorius yra šveicarų kilmės amerikiečių kalbininkas. 1922–1930 m. jis dėstė Kauno Vytauto Didžiojo universitete, 1929 m. išleido populiarų lietuvių kalbos vadovėlį: Alfred Senn, Kleine litauische Sprachlehre. Heidelberg, 1929.

² J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego. Tom I. Wiadomości wstępne. Nauka o głoskach. Warszawa, 1958. Tom II. Nauka o budowie wyrazów. Warszawa, 1965. Tom III. Nauka o formach. Warszawa, 1956.

³ Lietuvių kalbos gramatika, t. I. Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis), V., 1965. (Redagavo K. Ulvydas: tomo autoriai: A. Laigonaitė, V. Mažiulis, K. Ulvydas, V. Urbutis, V. Vaitkevičiūtė, A. Valeckienė).

⁴ Alfred Senn, Handbuch der litauischen Sprache. Band. II: Lesebuch und Glossar. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1957.